نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره ششم، زمستان ۱۴۰۱، شماره چهارم، صفحات ۷۲۴ تا ۷۲۷

تاریخ پزشکی معاصر ایران

به یاد استاد بزرگ دکتر مسلم بهادری (۱۳۰۵-۱۴۰۱ ش)

محمدحسین عزیزی*[۱]

۱. *نویسنده مسئول: دانشیار گوش و حلق و بینی، فرهنگستان علوم پزشکی ایران، تهران، ایران، mhazizi.ent @gamil.com

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۰۹ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۱۳

چکیده

روز یکم اردیبهشت ۱۴۰۱ ش، دکتر مسلم بهادری (۱۳۰۵-۱۴۰۱)، استاد ممتاز آسیب‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران، پس از عمری تلاش مستمر علمی، در تهران چشم بر جهان فرو بست. فقدان این استاد، نه تنها برای خانواده و دوستانشان، بلکه برای جامعه پزشکی و آسیب‌شناسان ایرانی نیز ضایعه بزرگی بود. آنچه در پی می‌خوانید مرور کوتاهی بر کارنامه درخشان پربار علمی و خدمات ارزشمند ایشان است.

کلیدواژه‌ها: ایران، پزشکی، تاریخ پزشکی

استاد دکتر مسلم بهادری

مسلم بهادری در نخستین روز بهمن ۱۳۰۵ خورشیدی، در یک خانواده پرجمعیت، در «زنگیشا محله»، روستای کوچکی در شهرستان شهسوار (تنکابن کنونی)، در استان مازندران زاده شد. هنگامی که ده ساله بود به خانه خواهرش در تهران نقل مکان کرد و در سال ۱۳۲۷، تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را به پایان رساند. سپس در سال ۱۳۲۷، در آزمون ورودی دانشکده پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی دانشگاه تهران شرکت کرد و از بین چهار هزارداوطلب، نفر بیستم بودند. ایشان در سال ۱۳۳۳، موفق به دریافت مدرک دکترای عمومی شدند. (۱) (شکل ۱)

سپس در سال ۱۳۳۴، دکتر بهادری جوان، به عنوان دستیار آسیب‌شناسی در دانشکده پزشکی تهران پذیرفته شد. در آن زمان، استاد دکتر کمال‌الدین آرمین (۱۲۹۳-۱۳۷۴)، رییس آن بخش بود و هنگامی که دکتر بهادری، در سال ۱۳۳۶ پاتولوژیست شد، به عنوان استادیار به آن بخش پیوست. پس از آن، به مدت هیجده ماه، در دانشگاه کارديف

شکل ۱- با شماری از کارورزان،همراه با استاد دکتر محمد قریب (نشسته نفر سوم از سمت راست)، دکتر بهادری ایستاده، نفر چهارم از راست،۱۳۳۲ش

انگلستان، به آموختن آسیب‌شناسی قلب و ریه ادامه داده و در ۱۳۴۷ به درجه استادی رسید و در سال ۱۳۷۶بازنشسته شد. ایشان دو بار؛ طی سال‌های ۱۳۵۰ -۱۳۴۹ ش و ۱۳۵۳- ۱۳۵۴ ش، به عنوان استاد مدعو پاتولوژی ریه، از سوی دانشگاه کالیفرنیا، به آمریکا رفت. پروفسور بهادری، عضو «کالج آمریکایی پزشکان قفسه‌سینه» بودند.(۱)

بی‌شک دکتر بهادری یکی از بهترین استادان پزشکی کشورمان بوده است.اما، مهم‌ترین عوامل موفقیت ایشان چه بود؟

۱. **پیشکسوت بودن در رشته آسیب‌شناسی:** از نظر تاریخی، دانشکده پزشکی دانشگاه تهران، در بهمن ۱۳۱۳ ش، بنیانگذاری و به دنبال آن، گروه آسیب‌شناسی توسط دکتر مصطفی حبیبی گلپایگانی (۱۲۸۳-۱۳۲۷)، تأسیس شد. هنگامی که در ۱۳۱۸، دکتر شارل اوبرلن (۱۸۹۵-۱۹۶۰)، آسیب شناس فرانسوی،

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.22034/6.4.20]

رییس دانشکده پزشکی دانشگاه تهران شده بود، برنامه آموزش دستیاران آسیب‌شناسی گسترش یافت. نسل دوم آسیب‌شناسان شامل دکتر کمال‌الدین آرمین و دکتر حسین رحمتیان و نسل سوم دکتر عبدالمحمود شمسا و دکتر مجتبی سجادی بودانـد. دکتر بهادری از نسل چهارم آسیب‌شناسان ایران به شمار می‌روند.(۲)

۲. **نقش ایشان درکسوت تعلیم و تربیت:** استاد دکتر بهادری به مدت چند دهه، در آموزش بسیاری از دانشجویان پزشکی و تعلیم دستیاران پاتولوژی در ایران، نقش مهمی داشتند. ایشان به مدت چهل و هفت سال (از سال‌های ۱۳۳۶ تا ۱۳۸۳)، به دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی، مباحث آسیب‌شناسی را آموزش دادند و دستیاران بسیاری پرورش دادند.(۲)

۳. **پ ژوهش، انتشار مقاله و کتاب و شرکت در نشست‌های علمی**: ایشان ده‌ها مقاله علمی، به زبان های فارسی و انگلیسی (در مجموع ۱۳۳ مقاله تا سال ۱۳۹۲) منتشر و چهارده کتاب درسی آسیب شناسی را به زبان فارسی طی سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۸۸ تألیف کردند. ایشان در اعتلای ژورنالیسم پزشکی درایران نیز نقش به سزایی داشته است.(۱) حضور استاد دکتر بهادری در عرصه ژورنالیسم پزشکی، از دوران دانشجویی، در سال دوم پزشکی، آغاز شد. ایشان با نخستین مجله فارسی دانشگاهی پزشکی به نام«نامه ماهنامه دانشکده پزشکی» که شماره اول آن در سال ۱۳۲۲، به سردبیری دکتر نصرت‌الله کاسمی (۱۲۸۸-۱۳۷۴)، استاد طب داخلی منتشر شد، همکاری می‌کردند. پس از آن، در سال ۱۳۳۵، با نخستین نشریه پزشکی انگلیسی زبان در ایران، به نام «آکتا مدیکا ایرانیکا»، وابسته به دانشکده پزشکی تهران، به سردبیری دکتر نصرت‌الله عاملی (۱۳۸۹-۱۳۱۲) همکاری کردند. تلاش‌های مستمر ایشان در این زمینه بعدها نیزادامه یافته و تا آخرین ماه‌های زندگی استاد، در جلسه‌های تحریریه چند مجله پزشکی کشور، از جمله در مجله ماهانه بین‌المللی انگلیسی زبان «آرشیوپزشکی ایران» (Archives of Iranian Medicine)، وابسته به فرهنگستان علوم پزشکی (که در اکتبر ۱۹۸۹/مهر ماه ۱۳۶۸ تأسیس شده است)، شرکت فعال داشتند. طی سال‌ها، ایشان با شرکت در هیئت تحریریه مجله‌های پزشکی، به عنوان نویسنده و یا داور همتا و مشاور علمی، به بالندگی نشریه‌های پزشکی کشور کمک زیادی کردند. (شکل ۲). به‌علاوه، فعالانه در بسیاری از نشست‌ها، سمینارها و کارگاه های علمی داخلی و بین‌المللی نیز شرکت می‌کردند.

شکل ۲- استاد دکتر بهادری (نفر دوم از سمت راست)، در دفتر مجله «آرشیوپزشکی ایران» (Archives of Iranian Medicine)

۴. **برخی ازدیگر خدمات برجسته ایشان:** استاد دکتر بهادری، در دهه پنجاه خورشیدی(۱۳۵۱ تا ۱۳۵۶)، یکی از اعضای مؤسس «شورای سازمان خدمات اجتماعی» (کمیته دکتر رهنما) بودند که برای ارزیابی خدمات بهداشتی و درمانی در ایران تشکیل شده بود. نتایج ارزیابی جامع آن کمیته، در بهمن ۱۳۵۵، در یک مجموعه سه جلدی فارسی با عنوان «راهی به سوی تندرستی»، توسط آقای داریوش پیرنیا، گردآوری و وزارت بهداری وقت آن را منتشر کرد که مشتمل بر نظرات و بررسی‌های آموزنده ده‌ها استاد پزشکی صاحب‌نظر و متخصصانی در حوزه بهداشت همگانی، از دانشگاه‌های مختلف کشور است. در مقدمه جلد نخست کتاب مزبور، از استاد دکتر بهادری، به عنوان یکی از مشاوران اصلی آن تحقیق، یاد شده است. ایشان همچنین بین سال‌های ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۶، یکی از طراحان «شبکه ملی بهداشت» از جمله، برنامه تربیت بهورزان، به عنوان مدافعان خط نخست در حوزه سلامت و شاغل در«خانه‌های بهداشت» در مناطق روستایی بودند.(۱) پروفسور بهادری فعالیت علمی خود را با عضویت در «فرهنگستان علوم پزشکی» از اوایل آغاز به کار آن، ادامه داد و در سال ۱۳۷۷، «سرپرست گروه علوم پایه پزشکی» شدند. (شکل ۳)

افزون بر این، ایشان یکی از اعضای مؤثر «انجمن علمی آسیب‌شناسی ایران» و مؤسس و نخستین رییس «دفتر دانش‌آموختگان دانشگاه علوم پزشکی تهران» بودند، که در سال ۱۳۸۵ تأسیس شده است. (۳) طی پنج سال گذشته، استاد سالانه در «کنگره انجمن علمی آسیب‌شناسی ایران» که به نام ایشان واستاد دکتر پرویز دبیری (۱۳۹۱-۱۳۰۰)، مؤسس «گروه آسیب‌شناسی دانشکده دانشگاه اصفهان» نامگذاری شده است، شرکت می‌کردند و در آن گردهمایی سالانه، به پژوهشگران جوان برتر آسیب‌شناسی، جایزه می‌دادند.(۴) ایشان از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۹۳ عضو هیئت ممتحنه و ارزشیابی رشته‌های تخصصی آسیب‌شناسی بودند.(۱)

۵. استاد دکتر بهادری دانشمندی پرتلاش بود که با پشتکار و تلاش‌های مستمر در پیشرفت پزشکی نوین در ایران تأثیرگذار بوده‌اند. داستان زندگی و حرفه ایشان، به تفصیل درکتاب زندگینامه خود نوشت

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.22034/6.4.20]

شکل ۳- برگزاری آخرین سالگرد تولد استاد بهادری در جلسه علوم پایه فرهنگستان علوم پزشکی، ۶ بهمن۱۴۰۰ (با سپاس از سرکار خانم مهناز شهبازی)

فارسی ایشان به نام «افسانه هستی»، (در ۷۱۲ صفحه، شامل ۴۱۶ صفحه متن و ۳۰۶ صفحه تصویر) که در سال ۱۳۹۷ منتشر شده است. این کتاب در برگیرنده خاطرات دهه‌های پیشین زندگی ایشان تا سال ۱۳۹۶ است. کتاب مزبور نه تنها برای دانشجویان پزشکی، دستیاران و پزشکان جذاب است؛ بلکه برای دوستداران تاریخ معاصر ایران نیز سودمند است.(۱، ۵)

ایشان در پیشگفتارکتاب خاطرات خود نوشته‌اند : «عمری نزدیک به نودسال مدت کوتاهی نیست .در این مدت حوادث و وقایع بی‌شمار تلخ و شیرینی اتفاق می‌افتد. اکثر مردم این حوادث دوران زندگی‌شان را نادیده گرفته و پشت سر گذارده یا فراموش می‌کنند. من به عنوان یک روستازاده، دوران زندگانیم پُرمعنا و آموزنده ا ست. کسی که از یک روستای کوچک زندگی را شروع کرده و در بدترین و بهترین شرایط زندگی کرده تا به مقام استادی ممتاز بزرگ‌ترین دانشگاه ایران انتخاب شده است.» (۱، ۶)

***

دکتر بهادری در اسفند ۱۳۴۰، با شادروان دکتر ناهید پیشوا (۱۳۱۲-۱۳۷۶)، که در آن زمان دستیار رشته پاتولوژی بودند، ازدواج کرد. دکتر پیشوا، در سال ۱۳۵۳، استاد گروه آسیب‌شناسی دانشگاه تهران شد. در آن تاریخ، ایشان نخستین بانوی پزشکی بودند که در دانشگاه تهران به درجه استادی نائل شدند.(۵) دکتر پیشوا از همراهان وفادار دکتر بهادری بودند و فرزندان شایسته‌ای تربیت کردند. متأسفانه ایشان در ۱۷ خرداد ۱۳۷۶، در اثر ابتلا به سرطان روده بزرگ، دار فانی را وداع گفت.(۷) پس از آن فرزندان که پدرشان را دوست داشتند به‌خوبی از استاد مراقبت می‌کردند، به‌ویژه، در دو سال آخر عمرایشان که بیمار شده بود و به مراقبت بیشتری نیاز داشتند استاد تا پایان زندگی پربار خود از فعالیت علمی دست نکشید.

۲۸ مقاله منتشر شده استاد دکتر بهادری و همکارانشان، به زبان انگلیسی، مربوط به دو دهه پایانی زندگی ایشان (۱۳۸۵-۱۴۰۱)، در پاب مد (PubMed) موجود است.(۸)

خلاصه اینکه، استاد دکتر بهادری پزشکی ممتاز، مهربان ، سخاوتمند و همیشه آماده کمک به خانواده، بیماران و ارتقای حرفه خود بود. ایشان صمیمانه به فرهنگ و ادب و تاریخ میهن خود عشق می‌ورزید و در تجلیل از خدمتگزاران راستین در عرصه دانش، فرهنگ، تاریخ و هنر ایران دریغ نمی کردند. او خستگی ناپذیر، سختکوش و عاشق کتاب، خواندن و نوشتن بود. از این رو، نوشته‌های غیرپزشکی ایشان نیز به اندازه آثار پزشکی او خواندنی و آموزنده است. استاد دکتر بهادری، به سرنوشت همه انسان‌ها می‌اندیشید و برایشان آرزوی بهروزی، تندرستی، عدالت و آسایش می‌کرد. دانش او در زمینه علوم پزشکی همیشه به‌روز و گسترده بود و حافظه درخشانی داشتند. حضور ایشان در مجالس، جذاب و سخنانش پربار بود و همه اینها سبب شده است که استاد دکتر بهادری در زمره کسانی باشد که می‌توان آنها را از الگوهای ممتاز علمی بر شمرد.(۹)

سرانجام، استاد دکتر بهادری، روز پنجشنبه یکم اردیبهشت ۱۴۰۱، چشم بر جهان فروبست و دو روز بعد، در «قطعه نام‌آوران»، در آرامستان بهشت‌زهرا (ع) در خاک آرمید. از استاد، دو دختر (بانو دکتر تینا و سرکار خانم ندا) و یک پسر (دکتر علی) و نوه‌هایشان به یادگار مانده است. یادشان فراموش نخواهد شد و پیوسته در خاطره‌ها می‌مانند. درشانزدهم تیر ۱۴۰۱ مراسم نکوداشت استاد دکتر بهادری در فرهنگستان علوم پزشکی برگزار شد و شماری از استادان در باره شخصیت والا و خدمات ارزشمند ایشان سخن گفتند. یادشان گرامی.

منابع

1. Bahadori M. Afsaneh-ye Hasti, Rahavard yek Gharn Zendegi (Tale of Existence). Tehran: Mirmah Publication; 2018. [In Persian]
2. Bahadori M. A Historical Review of the Development of Pathology in Iran. Arch Iran Med 2004; 7(4): 311-315.
3. Alumni Office of Tehran University of Medical Sciences. Available at: https://alumni.tums.ac.ir [In Persian]

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.22034/6.4.20]

4. Iranian Society of Pathology. Available at: http://iranpath.org [In Persian]
5. Azizi MH. The Life story of Dr. Moslem Bahadori, the Pioneering Professor of Tehran School of Medicine. Arch Iran Med 2018; 21(8): 380–381.
6. Azizi MH. An Autobiography of a Professor. Jahan-e Ketab 2018; 23(5): 33-36. [In Persian]
7. Bahadori M, Azizi MH. Professor Nahid Pishva-Bahadori (1933-1997): A Collection of Essays on the History of Pathology in Iran. Tehran: Mirmah Publication; 2015. p. 39-41.
8. PubMed database. National Library of Medicine. Available at: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov
9. Azizi MH, Dabiri SH, Akhondzadeh SH, Malekzadeh R. Professor Moslem Bahadori (1927–2022), a Matchless Role Model in Modern Academic Medicine in Iran. Arch Iran Med 2022; 25(5): 347-352.

History of Contemporary Medicine in Iran

In memory of Professor Moslem Bahadori (1927–2022)

Mohammad Hossein Azizi[1*]

1. ***Corresponding Author:** Associate Professor of Otolaryngology, Academy of Medical Sciences, Tehran,Iran, mhazizi.ent@gmail.com

Abstract

Professor Moslem Bahadori (1927–2022), the distinguished pathologist of the Tehran University of Medical Sciences, passed away on April 21, 2022 in Tehran. He was a great mentor and superb researcher. Herein, a short review of his life and career is presented.

Keywords: Medicine, History of Medicine, Iran

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.22034/6.4.20]